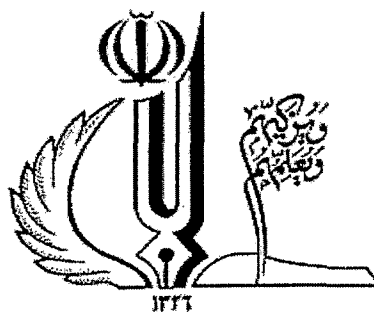


بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي  
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ  
وَالَّذِي يُرِيهِمْ آيَاتِهِ  
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ  
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ  
وَالَّذِي يُخْرِجُ النَّوْمَ

۸۷/۱/۱۰۲۷۴۴

۸۷/۱/۹



دانشگاه تبریز

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته

برنامه ریزی درسی

عنوان

بررسی عوامل تضعیف کننده تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزش متوسطه

نظری از دیدگاه دبیران شهر بابل

استاد راهنما

دکتر یوسف ادیب

استاد مشاور

اسکندر فتحی آذر

پژوهشگر

کامران خلیلی

اسفند ۱۳۸۶

۱۳۸۷ / ۵ / ۱  
۱۳۸۷ / ۵ / ۱

۱۰۵۳۳۷

## تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خداوند را که به ما این توفیق را عنایت فرمود تا این مرحله از زندگیمان را نیز با موفقیت به پایان برسانیم.

بی شک نگارش این پایان‌نامه بدون راهنمایی جناب آقای دکتر یوسف ادیب، استاد راهنمای اینجانب میسر نمی‌گردید که همچون یآوری دلسوز با راهنمایی‌های خود در طول دوران تحصیل و از جمله این پایان‌نامه، اینجانب را در این امر یاری نمودند، کمال تشکر را دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر اسکندر فتحی‌آذر که مشاورت این پایان‌نامه را بر عهده داشتند، تشکر می‌نمایم.

از آقای دکتر جواد حاتمی نیز که داوری این پایان‌نامه را بر عهده داشتند، تشکر می‌کنم.

تقدیم به:

دستهای مهربان پدرم و قلب پاک مادرم، که همیشه وجودشان  
برایم افتخار است.

و

برادران و خواهران عزیزم

و

تمام پویندگان راه دانش

در اینجا از دوستانم آقایان حسین بهروش، عباس مرادی،

مهدی حسین تبار، مهران و شهرام خلیلی، امیر حسین و امیر رضا

محمدی، محمدرضا محمدنیا، نادر پورحسین، رضا میرعرب،

حسن بازیار، اسحاق آبسالان، عباس قاسمی، امیر پله و آقای

مهندس احمد موتاب و خانم‌ها جعفری، سلمان پور، غلامی، مریم

قلی زاده و فاطمه محمدنیا تشکر و قدردانی می نمایم.

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول کلیات تحقیق
۱	مقدمه
۳	بیان مساله
۸	ضرورت و اهمیت مساله
۱۲	اهداف پژوهش
۱۳	سئوالات پژوهش
۱۴	تعاریف متغیر
۲۱	فصل دوم پیشینه پژوهش
۲۲	پیشینه تحقیق
۲۳	شهروندی
۲۴	مولفه های شهروندی
۲۷	تربیت شهروندی
۳۰	دلایل توجه به تربیت شهروندی
۳۳	شهروندی و تئوری برنامه درسی
۳۴	هدف تعلیم و تربیت شهروندی
۳۶	شهروند کیست
۳۷	نظریه های شهروندی
۳۹	جهانی شدن و تربیت شهروندی
۳۹	نظامهای تعلیم و تربیت شهروندی
۴۰	معلم و تربیت شهروندی
۴۲	اهمیت پرورش متوسطه
۴۳	ویژگیهای دانش آموزان دوره متوسطه
۴۴	مفهوم برنامه درسی پنهان
۴۷	منشاء برنامه درسی پنهان
۴۹	دلایل توجه به برنامه درسی پنهان
۵۱	ابعاد برنامه درسی پنهان
۶۲	دیدگاههای برنامه درسی پنهان

۶۶	پیشینه تجربی
۷۷	فصل سوم روشهای تحقیق
۷۸	روش تحقیق
۷۹	جامعه آماری و روش نمونه گیری
۸۰	ابزار گردآوری اطلاعات
۸۰	روایی و پایایی ابزار
۸۱	روش تجزیه و تحلیل داده ها
۸۳	فصل چهارم تجزیه و تحلیل یافته تحقیق های
۸۴	تحلیل داده های مربوط به ویژگیهای جمعیت شناختی
۸۵	تحلیل آماری سئوالات پژوهش
۸۵	سئوال اول پژوهش
۸۷	سئوال دوم پژوهش
۸۹	سئوال سوم پژوهش
۹۱	سئوال چهارم پژوهش
۹۷	سئوال پنجم پژوهش
۱۰۲	سئوال ششم پژوهش
۱۰۷	فصل پنجم نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۰۸	مقدمه
۱۰۸	یافته ها و تفسیر نتایج سئوالات پژوهشی
۱۱۶	محدودیتهای پژوهشی
۱۱۷	پیشنهادها
۱۲۱	منابع فارسی
۱۲۴	منابع لاتین

## فهرست جداول

صفحه	جداول
۸۳	جدول شماره ۱-۴: توزیع فراوانی و درصد معلمان بر حسب جنسیت
۸۴	جدول شماره ۲-۴: توزیع فراوانی و درصد معلمان بر حسب رشته تحصیلی
۸۵	جدول شماره ۳-۴ میانگین و انحراف استاندارد سوال اول پژوهشی
۸۷	جدول شماره ۴-۴ میانگین و انحراف استاندارد سوال دوم پژوهشی
۸۹	جدول شماره ۵-۴ میانگین و انحراف استاندارد سوال دوم پژوهشی
۹۱	جدول شماره ۶-۴ میانگین و انحراف استاندارد سوال چهارم پژوهشی
۹۲	جدول ۷-۴ میانگین و انحراف استاندارد کل سئوالات
۹۵	جدول ۷-۴ نتیجه آزمون کولموگروف - اسمیرنف برای اطمینان از نرمال بودن توضیح
۹۶	جدول ۸-۴ تفاوت میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن در خصوص مولفه جو اجتماعی
۹۶	جدول ۹-۴ نتیجه آزمون t مستقل برای بررسی تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن در خصوص مولفه جو اجتماعی
۹۷	جدول ۱۰-۴ تفاوت میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن در خصوص مولفه ساختار سازمانی
۹۷	جدول ۱۱-۴ نتیجه آزمون t مستقل برای بررسی تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن در خصوص مولفه ساختار سازمانی
۹۸	جدول ۱۲-۴ تفاوت میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن در خصوص مولفه تعامل معلم و دانش آموز
۹۸	جدول ۱۳-۴ تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن در خصوص مولفه تعامل معلم و دانش آموز
۹۹	جدول ۱۴-۴ تفاوت میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن در خصوص مولفه برنامه درسی قصد شده
۹۹	جدول ۱۵-۴ تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن در خصوص مولفه برنامه درسی قصد شده
۱۰۰	جدول ۱۶-۴ توزیع فراوانی، میانگین و انحراف استاندارد سوال ۵ پژوهشی
۱۰۱	جدول ۱۷-۴ تفاوت‌های میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن رشته انسانی و رشته های غیرعلوم انسانی در خصوص مولفه جو اجتماعی
۱۰۲	جدول ۱۸-۴ تفاوت‌های میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن رشته انسانی و رشته های غیرعلوم انسانی در خصوص مولفه تعامل معلم و دانش آموز
۱۰۲	جدول ۱۹-۴ تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن رشته های انسانی و غیر علوم انسانی در خصوص مولفه تعامل معلم و دانش آموز
۱۰۳	جدول ۲۰-۴ تفاوت‌های میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن رشته انسانی و رشته های غیرعلوم انسانی در خصوص مولفه ساختار سازمانی
۱۰۳	جدول ۲۱-۴ تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن رشته های انسانی و غیر علوم انسانی در خصوص مولفه ساختار سازمانی



- جدول ۲۲-۴ تفاوت‌های میانگین و انحراف استاندارد بین دیدگاه معلمان مرد و زن رشته انسانی و رشته های غیرعلوم انسانی در خصوص مولفه برنامه درسی قصد شده
- جدول ۲۳-۴ تفاوت دیدگاه دبیران مرد و زن رشته های انسانی و غیر علوم انسانی در خصوص مولفه برنامه درسی قصد شده
- جدول ۲۴-۴ جدول توزیع فراوانی، میانگین و انحراف استاندارد مربوط به سؤال شش پژوهش

نام خانوادگی : خلیلی قمی		نام : کامران
عنوان پایان نامه: بررسی عوامل تضعیف کننده تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه دبیران شهر بابل		
استاد راهنما : دکتر یوسف ادیب استاد مشاور : دکتر اسکندر فتحی آذر		
رشته : علوم تربیتی	گرایش: برنامه ریزی درسی	مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد
دانشکده: علوم تربیتی و روانشناسی	دانشگاه : تبریز	تعداد صفحات: ۱۲۷
تاریخ فارغ تحصیلی: ۱۳۸۶/۱۲/۸		
واژه های کلیدی: تربیت شهروندی، برنامه درسی پنهان، جو اجتماعی، معلمان زن و مرد		
<b>چکیده</b>		
<p>هدف از پژوهش حاضر، شناسایی عوامل تضعیف کننده تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزش متوسطه نظری شهر بابل از دیدگاه دبیران مرد و زن و رشته های علوم انسانی و رشته های غیر علوم انسانی می باشد. جامعه آماری این تحقیق شامل معلمان مرد و زن مقطع متوسطه نظری که در سال تحصیلی ۸۷-۱۳۸۶ در شهرستان بابل تدریس می کنند، می باشد. نمونه آماری این تحقیق ۳۰۶ نفر می باشد. روش نمونه گیری این تحقیق نمونه گیری تصادفی طبقه ای متناسب است. روش های آماری مورد استفاده شامل آمار توصیفی، آزمون t گروه های مستقل (با تأیید نرمال بودن توزیع) می باشند. بر اساس سؤالات تحقیق، بررسی های لازم انجام گرفته و نتایج زیر حاصل گردید:</p>		
۱- در میان مولفه های جو اجتماعی، نشانگر ارتباط نامناسب بین دانش آموز و دانش آموزان، از نظر معلمان به عنوان مهمترین نشانگر در نظر گرفته شد.		
۲- در میان مولفه های کنش متقابل بین معلم و دانش آموز، نشانگرهای ناتوانی دانش آموزان در ارتباط برقرار کردن با یکدیگر و تدریس ضعیف معلم از نظر معلمان به عنوان مهمترین نشانگر در نظر گرفته شد.		
۳- در میان مولفه های ساختار سازمانی، نشانگر قوانین انضباطی نامناسب مدرسه، از نظر معلمان به عنوان مهمترین نشانگر در نظر گرفته شد.		
۴- در میان مولفه های برنامه درسی قصد شده، نشانگر تأکید بیش از حد بر اهداف رفتاری، از نظر معلمان به عنوان مهمترین نشانگر در نظر گرفته شد.		
۵- بین دیدگاه معلمان مرد و زن در خصوص مولفه های جو اجتماعی و تعامل معلم و دانش آموز، تفاوت معنی داری وجود ندارد، اما در مولفه های ساختار سازمانی و برنامه درسی قصد شده تفاوت معنی داری وجود دارد.		

۶- بین دیدگاه معلمان رشته های علوم انسانی و رشته های غیر علوم انسانی در خصوص مولفه های جو اجتماعی و ساختار سازمانی تفاوت معنی داری وجود ندارد، اما در مولفه های تعامل معلم و دانش آموز و برنامه درسی قصدشده تفاوت معنی داری وجود دارد.

فصل اول :

کلیات تحقیق

## مقدمه

در دوران کنونی شناسایی ویژگیها و خصوصیات شهروندان موثر و آماده سازی شرایط و زمینه های لازم برای رشد و پرورش چنین شهروندانی یکی از مهمترین دل مشغولیهای تمامی نظامهای اجتماعی را تشکیل می دهد. هم اکنون که بیش از یک قرن از استقرار نظام آموزش و پرورش رسمی در ایران می گذرد به نظر می رسد مهمترین رسالت نظام که عبارت است از گسترش و تعمیق ارزشهای انسانی در سطح جامعه مورد غفلت قرار گرفته و تلاشهای انجام شده برای تربیت انسانهای مطلوب در ابعاد آموزشی، پرورشی و مانند آن قرین موفقیت نبوده است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۲).

مفهوم تربیت شهروندی در آموزش رسمی برای مدت طولانی تجربه شده است. از ابتدای قرن گذشته شهروندی در شکلهای مختلف در آموزش متوسطه مورد توجه قرار گرفته است. در طول دو دهه گذشته شاهد تجدید نظر بنیادی در مفهوم تربیت شهروندی هستیم. آنچه سبب این تجدید نظر بنیادی شده تغییرات سریع جوامع در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نیاز به واکنش مناسب در مقابل این تغییرات می باشد (واحدچوکده و کاظمی، ۱۳۸۳).

نخستین نشانه عزم راسخ برای تربیت شهروندی، وجود برنامه های درسی ویژه برای این امر است تا از طریق اجرای آنها، دانش آموزان یک فضای دموکراتیک را تجربه نمایند. این چگونگی مستلزم آن است که مقامات، سیاست گذاران آموزشی و مدارس بازاندیشی مجددی را نسبت به موضوعات درسی سنتی برای تربیت شهروندی انجام دهند (فتحی و اجارگاه و دیبا و اجاری، ۱۳۸۱).

در حال تربیت شهروندی از اهداف متعالی همه نظامهای آموزشی است. و اگر چه برنامه درسی مولفه های شهروندی بطور آموزش داده می شود اما با اینحال بخش قابل توجهی از تربیت شهروندی تحت

تاثیر فرهنگ مدرسه و مولفه های آن قرار می گیرد. فرهنگ مدرسه می تواند اهداف آشکار شهروندی را حمایت و یا آنرا تضعیف نماید مطالعه و حساسیت به عوامل تضعیف و یا تقویت کننده تربیت شهروندی می تواند نظامهای آموزشی را در تحقق آرمانها و اهداف خود کمک نماید.

هم اکنون در جهانی به سر می بریم که استعاره دهکده جهانی را در مورد آن به کار می برند، یعنی از طریق وسایل ارتباطی متعدد چون تلفن، اینترنت و ماهواره و . . . به طور مداوم جوامع گوناگون دسترسی سریع به یکدیگر دارند. تقویت وحدت ملی خصوصاً در کشورهای مهاجرپذیر مساله مهمی است که ذهن اولیای آموزش را به خود مشغول کرده است، تربیت شهروندی می تواند باعث توسعه و پرورش حس وفاداری و وطن پرستی در همه افراد شود. به طور کلی تربیت شهروندی در ابعاد مختلف می تواند زمینه ساز آسایش و رفاه مردم هر کشور باشد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱).

## بیان مساله

تربیت شهروندی یکی از اهداف اصلی نظامهای آموزشی است که مدارس از طریق برنامه های درسی قصد شده به دنبال تحقق آن هستند، شهروندی به عنوان رویکردی که به انواع حقوق انسانی اشاره می کند و تعامل بین فرد و جامعه را جهت می دهد و همچنین به یک تعهد دو بعدی، مشارکت آگاهانه فرد در فعل و انفعالات جامعه، احقاق و احترام به حقوق فردی توسط دولت اشاره دارد و از جمله اهدافی است که نظام تعلیم و تربیت جامعه چه به صورت آشکار و چه به صورت ضمنی به دنبال تحقق آن است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۷۹).

هر نظام آموزشی در تلاش است تا از طریق طراحی و تدوین برنامه های درسی مشخص انواع مختلف دانش و مهارتها را به دانش آموز انتقال داده و آنها را برای برعهده گرفتن نقشها و مسؤولیتهاشان در زندگی واقعی آماده سازند. دانش آموزان در نظامهای آموزشی تجارب بسیار ارزشمندی را فرا می گیرند که بخش اعظم آنها در برنامه درسی طرح ریزی شده مشخص نمی باشند. در واقع دانش آموزان بیش از آن چیزی که به صورت نظام دار و سازمان یافته از طریق مدارس و بواسطه معلمان به آنها آموزش داده می شود یاد می گیرند (علیخانی، ۱۳۸۲). این بعد از برنامه درسی را که در بستر فرهنگ حاکم بر محیط آموزشی و بدون آگاهی معلمان و دانش آموزان حاصل می شود و در قالب مجموعه ای از انتظاراتها و ارزشها تبلور می یابد و کمتر معطوف به حوزه دانستنیها و شناخت است برنامه درسی پنهان می نامند (مهر محمدی، ۱۳۸۱).

دانش آموزان در مدرسه بیشتر محتوایی را می آموزند که از قبل به طور رسمی برای آنها در قالب برنامه درسی طرح شده است، ولی یادگیریهای خارج از برنامه آموزشی منظم و رسمی وجود دارد که به

نام *the hidden curriculum* یا «برنامه درسی پنهان» معروف است. اگرچه این برنامه درسی به گونه ای هدفمند طراحی نشده و غالباً هم انتقال آن، ازدانش آموزی به دانش آموزی دیگر متفاوت است، ولی در عین حال بخش مهمی از یادگیری مدرسه ای است و غالباً قادر است اثر بسیار زیادی در دانش آموزان بر جای گذارد و خصوصاً در حیطه عاطفی آنها بسیار موثر باشد. برنامه درسی پنهان می تواند یادگیری برنامه درسی رسمی را تسریع، خنثی و یا کاهش دهد، این مهم باید توسط معلمان و سایر دست اندرکاران تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گیرد، چرا که آنها می توانند در مورد چگونگی تاثیر گذاری بر دانش آموزان تصمیم لازم را بگیرند (ادیب و امینی، ۱۳۷۲).

برنامه درسی پنهان اگرچه طراحی شده و به عمد ساخته و پرداخته نشده است ولی به شدت بر رفتار و نگرش دانش آموزان موثر خواهد بود. دانش آموزان بسیاری از مسائل رادرمحیط آموزشی از یکدیگر می آموزند که می تواند بر له یا علیه اهداف تربیت شهروندی باشد. به همین سان ماهیت ارتباطی که مربیان و مسولان با آنها دارند، اینکه به چه میزان فضای لازم برای بیان نظرات و عقایدشان فراهم می آید یا اینکه مربیان و مسؤلان خود به عنوان یک شهروند خوب به طور صحیح عمل می کنند، جملگی بر تحقق یا عدم تحقق اهداف تربیت شهروندی موثر است. جو موجود در محیط تربیتی نیز یکی از عوامل موثر در این زمینه به شمار می آید، چه آنکه اگر محیط تربیتی منعکس کننده یک جامعه مدنی ولی درعین حال عمیق و همه جانبه باشد، بر رفتار و نگرش دانش آموزان موثر خواهد بود (فتحی و اجارگاه و دیبا و اجاری، ۱۳۸۱).



دانش آموزان از طریق برنامه های درسی به ویژه برنامه درسی پنهان با انواع دانش علمی، تاریخی، اجتماعی تاریخی، اقتصادی و سیاسی، مهارتها و نگرشهای مختلفی همچون احترام، صداقت، سعه صدر، همدردی، وطن پرستی، تعهد و مسئولیت پذیری، برابری، قانون مداری و... آشنا می شوند وهم چنین می توانند دانش، مهارتها، مفاهیم و نگرشهایی را فرا گیرند که برای پرورش آنها خطر آفرین بوده و تعهد محسوب گردد. بنابراین برنامه درسی پنهان می تواند برای تعلیم و تربیت شهروندی هم مزیت وهم آسیب به حساب آید، بعبارت دیگرکسب رفتارها، دیدگاهها و نگرشهای منفی در حوزه مهارتهای شهروندی از عوامل تضعیف کننده برنامه درسی پنهان است. برای مثال اگر دانش آموز از فرهنگ حاکم بر مدرسه و کلاس که ناشی از تعامل او با محیط است آموخته های مغایر با هنجارهای مورد نظر را کسب کند در اینصورت نه تنها اهداف پیش بینی شده برای تربیت شهروندی نیز محقق نخواهد شد بلکه ممکن است رفتار مغایر نیز آموخته شود.

در نظامهای آموزشی، که از مهمترین و زیربنایی ترین نظامهای هر کشور برای تربیت سرمایه های انسانی و توسعه همه جانبه و پایدار محسوب می شوند، جامع نگری و مواجهه همه جانبه، دقیق و عمیق با پدیده برنامه درسی از اهمیت فوق العاده برخوردار است. در طول تاریخ برنامه درسی تلاشهای زیادی از سوی صاحب نظران این رشته صورت گرفته که موجب غنای هرچه بیشتر آن گردیده است. از جمله مهمترین این تلاشها که از مفاهیم و مباحث نسبتا تازه و ارزشمند برنامه درسی است، اشاره به سه نوع برنامه که عبارتند از: «برنامه درسی آشکار»، «برنامه درسی پنهان یا ضمنی» و «برنامه درسی پوچ یا تهی» (آیزنر<sup>۱</sup>، ۱۹۹۴).

<sup>۱</sup> - Eisner

آنچه طراحان و برنامه ریزان درسی برای رشد و تربیت ابعاد گوناگون شخصیت فراگیران به طور آگاهانه طراحی و برنامه ریزی می کنند و دارای اهداف آموزشی مدون، محتوای معین و سازماندهی شده، اصول و روشهای یاددهی و یادگیری متناسب با اهداف و محتوا و شیوه های ارزشیابی هماهنگ و پیش بینی شده است را برنامه درسی رسمی یا آشکارمی نامند (ملکی، ۱۳۷۶).

یادگیری ها و تجاربی که دانش آموزان در نظامهای آموزشی کسب می کنند محدود به برنامه درسی آشکار نیست و عوامل دیگری به طور اجتناب ناپذیر در کنار برنامه درسی رسمی وجود دارد که در بسیاری از جنبه ها به طور گسترده تر، پایدار تر و نافذتر، در شکل گیری تجارب، انتقال افکار، نگرشها، ارزشها و اعمال و رفتار دانش آموزان عمل می نمایند و نفوذ آن کل فرایند تعلیم و تربیت را تحت تاثیر قرار می دهد (خوی نژاد، ۱۳۸۰). چنین تجاربی را که در طی دوره تحصیل در مدرسه و کلاس درس آموخته می شود و درک می شود و جزء برنامه درسی از قبل تعیین شده نمی باشد، برنامه درسی پنهان یا پیامدهای قصد شده گویند که آثار مثبت و منفی فراوانی بر روی دانش آموزان دارد (اسمیت و مونتهگمری<sup>۱</sup>، ۱۹۹۷).

شهروندی تا حدود زیادی وابسته به زمینه خاص کشورها می باشد و مقوله ای است که با فرهنگ هر جامعه گره خورده است و از آنجا که فرهنگ هر مرز و بوم ناشی از سه قلمرو اساسی فعالیت های اجتماعی، فضای سیاسی و وضعیت اقتصادی آن جامعه است. پس فرهنگ هر جامعه ای کاملاً منحصر به فرد و ویژه می باشد و هر فرهنگی شهروند ویژه خود را می طلبد (کندی<sup>۲</sup>، ۱۹۹۹).

<sup>۱</sup> - Smit, Alan and montgomere, Alison

<sup>۲</sup> - Kennedy

جامعه تعلیم و تربیت در ایران اعم از متخصصان یا دست اندرکاران اجرا و عمل و برنامه ریزان درسی با این مفهوم آشنایی کمتری دارند و بنابراین بایستی مفهوم برنامه ریزی درسی پنهان به عنوان یکی از دستاوردهای مفهومی مغتنم در قلمرو برنامه درسی باید پاس داشته شود و پاس داشت آن در گرو عطف توجه صاحب نظران و متفکران به این مفهوم می باشد که چنین توجهی می تواند نتایج سودمندی از جمله بسط و بالندگی و غنی سازی این مفهوم را به دنبال داشت باشد (مهر محمدی، ۱۳۸۱).

نگرش معلمان نسبت به موضوع تحقیق به عنوان مهمترین عامل برای تفسیر عوامل تضعیف کننده تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان در نظر گرفته می شود. برای بررسی پیامدهای قصد نشده از محیط اجتماعی با نگرشی تلفیقی از دیدگاهها و نظریه های مختلف برنامه درسی پنهان استفاده شده است. چرا که پیامدها محدود به یک دیدگاه یا نظر خاصی نیست و در بردارنده ویژگیهای مشترک دیدگاهها و نظریه های متفاوت و با عنایت به زندگی در مدرسه و کلاس درس است. علت انتخاب دوره متوسطه برای این پژوهش، حساسیت این مرحله از آموزش بود چرا که پس از این مرحله محصولات نظام آموزشی وارد جامعه شده و توانایی های آنان در سطح وسیع مورد مورد قضاوت و ارزیابی دیگران قرار می گیرد، شناخت تاثیر تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان در دوره متوسطه یکی از عوامل بسیار مهم و با اهمیت در تعلیم و تربیت جوانان و شکل گیری بافت فرهنگی جامعه محسوب می شود.

بنابراین در این تحقیق محقق به دنبال بررسی عوامل تضعیف کننده تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه دبیران می باشد.

## ضرورت و اهمیت مساله

امروزه یکی از اهداف تعلیم و تربیت، پرورش شهروندانی است که در کلیه فعل و انفعالات جامعه مسئولانه و هوشمندانه حضور داشته باشند. چنین ضرورتی از دیر باز مورد توجه نظامهای تعلیم و تربیت دنیا بوده است. اهمیت و ضرورت موضوع شهروندی، نظامهای تعلیم و تربیت را ملزم می کند تا از یک منظر کل نگر همه عناصر موجود در نظام آموزشی را در تعامل با این موضوع مورد بررسی قرار دهد. یکی از این عناصر برنامه درسی پنهان است. برنامه درسی پنهان به یادگیری اشاره می کند که از محیط واقعی و زمینه سازمانی مدرسه و رفتارها و نگرشهای معلمان و مدیران و ... منتج می شود روش پیش بینی شده نیست و برنامه درسی پنهان خود عناصر مهمی همچون جو اجتماعی مدرسه، تعاملات معلمان و دانش آموزان و ساختار سازمانی و تاثیرات آموزشی آن را شامل می شود و می تواند تاثیرات عمده ای را برای تربیت شهروندی ارائه دهد.

باوجود آنکه در دهه های اخیر مفهوم برنامه درسی پنهان و لزوم توجه به آن نقش محوری و ویژه ای را در مطالعات و تحقیقات برنامه درسی ایفا نموده است و صاحب نظران متعددی به مطالعه، بررسی و پژوهش برای کشف ابعاد ناشناخته این برنامه در کشورهای مختلف پرداخته اند، لیکن در کشور ما وجه غالب توجه مسولان و دست اندرکاران تعلیم و تربیت بر برنامه های درسی رسمی یا آشکار بوده و این بدان معناست که بخش قابل توجهی از برنامه های درسی که دانش آموزان در نظامهای آموزشی عملاً در معرض آن قرار می گیرند، خصوصاً اثر برنامه درسی پنهان بر روی دانش آموزان در نظامهای